

मेहता मराठी ग्रंथजगत दिवाळी अंकासाठी

आम्ही बि'घडलो, तुम्ही बि'घडाना !

- चंद्रमोहन कुलकर्णी

मॅट्रिक झाल्यावर वडील म्हणाले,

“चला, चित्रकलेच्या शाळेत प्रवेश घेऊन टाकू.”

स्वामोटेच्या पोलीस कॉलनीतून टिळकरोडवरच्या अभिनव कला विद्यालयात सायकलवरनं जायला फार वेळ लागला नाही.

हल्ली कॉलेजात प्रवेश घेताना जशी मार्कांची आणि पर्सेंटेजची मारामारी चालते तसलं काही त्या काळात नव्हतं. आणि मला चित्रकलेव्यतिरिक्त इतर कोणत्याच विषयात इंटरेस्ट आणि मार्क दोन्ही नव्हते. माझं साधारण प्रगतीपुस्तक असं : सर्व भाषा 'येत' असल्यामुळं इंग्रजी, मराठी, हिंदी, संस्कृत ओके. गणित शून्य. इतिहास हरवलेला. भूगोल दिशाहीन. सायन्स बॉब. फक्त चित्रकला चांगली. त्यामुळे सरळच प्रवेश मिळाला.

माझे वडील 'अभिनव'ला कॉलेज वगैरे न म्हणता सरळ 'चित्रकलेची शाळा' असं म्हणत. तसं ते खरंही होतं. चित्रकलेची शाळाच होती ती. आम्ही आपलं प्रतिष्ठित वाटावं म्हणून तिला 'आर्ट स्कूल' किंवा 'कॉलेज' असा वरचा दर्जा दिला होता. प्रवेश घ्यायच्या वेळी आईनं थोडी कुरकुर केली, पण अर्थातच वडिलांपुढे तिचं काही चालेना. इयत्ता नववीपर्यंत शिकलेल्या, पोलीस खात्यात कॉन्स्टेबल असणाऱ्या, रांगडा स्वभाव आणि तशीच देहयष्टी असणाऱ्या पण कोमल मनाच्या वडिलांनी माझ्या तथाकथित 'करियर' करण्याच्या 'डिसिजन'मध्ये यत्किंचितही ढवळाढवळ न करता स्वतःच्या हातानं मला चित्रकला ह्या अत्यंत बेभरवशाच्या क्षेत्रात आणून बसवलं. खाकी वर्दीनं रंग-रेषांचा मान ठेवला. या शिक्षणातनं पैसे कधी आणि किती मिळणार हे सुद्धा साधं विचारलं नाही. तीन आकडी उत्पन्न असलेल्या आणि सहा जणांच्या कुटुंबातल्या मुलगांपैकी मी मोठा मुलगा होतो. मळलेल्या वाटेवरचं एखादं बीकॉम, बीए वगैरेसारखं करिअर घेऊन लवकर लवकर (शक्यतो सरकारी खात्यात) नोकरीला लागून पैसे कमवून घरखर्चाला हातभार लावावा, अशी त्यांनी अपेक्षा केली असती तरी ती काही फार गैर ठरली नसती.

चित्रकलेच्या शिक्षणात फक्त 'फी'चाच केवळ खर्च नसतो, इतर पुष्कळ खर्च असतात. कागद, रंग, ब्रश, पट्ट्या, पेन्सिली, टी-स्केअर, सेटस्केअर, रोटारिंग, क्रोक्विल, कंपासबॉक्स, ड्रॉईंग बोर्ड, फुल इंपिरियल, हाफ इंपिरियल; शंभर प्रकार ! थोडक्यात : आर्ट मटेरियल ! (ह्यामध्ये इंट्रुमेंट बॉक्स नावाचा खतरनाक प्रकार असे. प्रचंड महाग असलेल्या ह्या बॉक्समधली प्रत्येक गोष्ट अत्यंत मूल्यवान आणि वापरायला तेवढीच किचकट. मला तर माझ्या त्या 'मरून' कलरच्या, 'स्टेड्लर'चा लोगो गोलडननं एम्बॉस केलेल्या सर्वात महागड्या इंट्रुमेंट बॉक्सची भीतीच वाटायची. त्यातला सर्वात भारी कंपास वापरूनसुद्धा माझ्या संपूर्ण कॉलेजच्या संपूर्ण आयुष्यात संपूर्ण नीट वर्तुळ कधीच काढता आलं नाही. दर वेळेला वेगळ्या ठिकाणी वर्तुळ तुटत असे किंवा आपला मार्ग सोडत असे...) तर हे असले खर्च करायचे म्हणजे पैसा आला. खरं तर फीचा फॉर्म भरताना पालकांच्या उत्पन्नाचा दाखला जोडून फी माफ करून घेता आली असती त्यावेळेला, पण आमचे वडील स्वाभिमाना ना ! त्यांना ते आवडत नसे. कमीपणाचं वाटत असे की काय कोण जाणे, पण आम्हा भावंडांपैकी कुणालाच ते तसला फॉर्म भरू देत नसत. आई प्रॅक्टिकल. तिला हे त्यांचं

वागणं आवडत नसे, पटतही नसे. पण ते काय तिचं ऐकणार ? मी आपली इमानदारीत नोकरी धरली. सकाळ-संध्याकाळ नोकरी, (चित्रकलेचीच) दिवसभर कॉलेज.

■

फाऊंडेशनचा वर्ग अजून आठवतो. सर्वात वरच्या मजल्यावरचा मोठ्ठा वर्ग. पुष्कळ खिडक्या, भरपूर उजेड. खिडक्यांना गडद हिरव्या रंगांचे पडदे. आर्ट मटेरियल न्यायला आणायला 'शबनम बॅग' नावाची झोळीसदृश बॅग तेव्हा 'इन' होती. आमच्या टोळक्याला हा मस्त हिरवा रंग फार आवडला. तसल्या रंगाची शबनम बाजारात कुठे मिळेना म्हणून कोपन्यातल्या अडचणीच्या ठिकाणी असलेल्या एक-दोन खिडक्यांचेच पडदे मास्तरांच्या नकळत घरी नेऊन त्याच्या झोळ्या शिवून आणल्या. नंतर पुष्कळ दिवस खटावकर सरांचं आमच्या पिशव्यांचं निरिक्षण चाललेलं होतं.

शंभरच्या वर मुलं. आडनावांच्या अद्याक्षराप्रमाणं ग्रुप केलेले. या ग्रुपप्रकरणामुळेच जकलची आणि माझी मैत्री झालेली. तो 'जे' आणि मी 'के'. शेजारीशेजारीच बसायचो आम्ही. आता हा जकल कोण, हे वर्णन करून सांगण्याची काहीच खास आवश्यकता नाही. आपल्या देशात कुप्रसिद्ध माणसांची वेगळी ओळख करून देण्याची गरज नसते. तशी गरज सुप्रसिद्ध माणसांची ओळख करून देतानाच भासते.

चित्रकलेच्या शाळेतला पहिला धडा मी ह्या माझ्या मित्राकडूनच शिकलो. एक इंच लांब टोक करायचा, तो, पेन्सिलीला ! अत्यंत शार्प टोक करून (माझ्या) हाताला टोचून दाखवायचा. मुलाचे पाय पाळण्यात दिसतात, तसं इथं कोणाला 'हात' दिसू शकतील. पुढे पुढे लांब टोक करायची ही सवय मलाही लागली. टू-एच / थ्री-एच असल्या अतीहार्ड पेन्सिलींना तसलं टोक केल्यावर तर फारच मजा यायची. कारण ते टोक खूप दिवस टिकायचं. टोक खूप दिवस टिकायचं कारण ह्या पेन्सिली मी कधी वापरायचोच नाही. खरं तर असल्या हार्ड पेन्सिली वापरण्यासाठी नसतातच. आर्किटेक्चरला असलेल्या मुलांच्या हातात तसल्या हार्ड पेन्सिली दिसायच्या. तसल्या पेन्सिलींमधून रेष कागदावर फक्त उमटायची, पण दिसायची कधीच नाही.

खटावकर सर फाऊंडेशनला 'श्रीडी' शिकवत. श्रीडीचा वर्ग इतर विषयांच्या वर्गांपासून वेगळ्या ठिकाणी. कारण इथं पसारा फार. माती, प्लॅस्टर, चुना, फक्की, माऊंटबोर्डचे तुकडे, पट्ट्या असलं कायकाय. ठोकळे, गोल, चौकोन, आयत, लांबुळके, उभट, आडवट शंकू, पोकळ्या, भोकं, मूर्ती असं काहीही. खटावकर सर आम्हाला खडूतून खडू वजा करायला शिकवत. खडूतून खडू वजा केला की उरायचं ते श्रीडी काही तरी. म्हणजे साखळी, खांब, बाई, बुवा, मिनार, दांडू असं काहीही. मजा.

माझा मित्र पराग.

परागनं मला एकदा खटावकर सरांच्या तुळशीबागेतल्या शिल्पशाळेत नेलं. 'अभिनव'मधला प्रत्येकजण कुणाबरोबर ना कुणाबरोबर तरी खटावकर सरांच्या ह्या स्टुडिओत एकदातरी जातोच. मातीत खऱ्या अर्थानं मी हात घातला, तो तिथं ! काहीही करायचं; पण

सगळ्यात आधी माती मळायला शिकायचं. पुष्कळ दिवस आधी नुसती माती मळायची. मग मूर्ती वगैरे. आर्मिचर वगैरे जरा सिनियर झाल्यावर. स्टुडिओत जबरदस्त पसारा. अस्ताव्यस्त कारभार. निम्मे लोक मातीमुळे पांढरे पडलेले. गणपतीसह पौराणिक आणि ऐतिहासिक लोकांचे अवयव इतस्ततः विखुरलेले. जणू युद्धभूमीच. त्या युद्धभूमीवर बनियन आणि चट्ट्या-पट्ट्यांचा पायजमा घालून गणपतीसारखेच दिसणारे खटावकर सर एखाद्या योगीपुरुषाप्रमाणे आपल्या कामात गर्क असायचे.

वर्गात वेगळी श्रीडी कशाला शिकायला लागतेय ?

या श्रीडीमध्ये 'थर्माकोलपासून काहीतरी' करायचं असे. एरवी सबमिशनपुरतं आम्ही वर्गात थर्माकोलचे पिरेमिड, चौकोनी ठोकळे, चेंडू, शंकू असलं काहीतरी करून असाइन्मेंट पूर्ण करायचो. पण दिवाळीच्या दिवसात या श्रीडीचा आकाशकंदिल करायला फारच उपयोग झाला. परागच्या नव्या पेठेतल्या खोलीवर हा आमचा आकाशकंदिलाचा उद्योग चालायचा. वर्गातल्या कामामुळे थर्माकोल हाताळायची चांगलीच प्रॅक्टिस झालेली. त्यामुळे नक्षीचे भारी-भारी आकाशकंदिल तर करायचोच पण नुसतेच त्रिकोणी, अर्धवट चौकोनी, आयताकृती असले 'मॉडर्न' कंदिल देखिल करायचो. ते फारसे खपायचे नाहीत. हा भाग वेगळा. दिवसभर सुंदर सुंदर आकाशकंदिल करून ते काठीला लटकवून संध्याकाळी डेक्कनवर विकायला जायचो. चांगल्यापैकी पैसे मिळत. निदान सेकंड टर्मची फी तरी नक्कीच निघत असे त्यातून.

शिक्षण म्हणजे दुसरं काय असतं अजून !

■

दिवाळीच्या सुट्टीत मी फटाक्यांच्या स्टॉलचे बोर्ड रंगवून देत असे. 'अमूक फटाका मार्ट', 'तमूक फटाका मार्ट', लवंगीचा रेट, अॅटमबाँबचा रेट, 'लक्ष्मी'चा रेट इत्यादी. सुरुवातीला म्हणजे फाऊंडेशन आणि पुढे एलिमेंटरीच्या वर्षात शिकेपर्यंत माझं लेटरिंग चांगलं होतं. तोपर्यंत मी व्ही के आर्टस् या पेंटरच्या दुकानात किंवा पेंटर के.बी.देवांकडे जात असे. त्यामुळे साइनबोर्ड करायची मला चांगलीच प्रॅक्टिस होती. आमच्या दृष्टीनं वहीवर, कागदावर पेननं, पेन्सिलीनं साधं लिहिलेलं ते म्हणजे अक्षर आणि लेटरिंग म्हणजे; स्पेशल केलेलं. म्हणजे ब्रशानं वगैरे, प्रसंगी आऊटलाईन आखून ठरवून मुद्दाम वळणदार केलेलं, सहज वाचता येईल असं, शार्प.

पुढे इंटरमिजिएटला गेल्यावर आम्ही 'कॅलिग्राफी' शिकलो. लेटरिंग मागे पडून कॅलिग्राफीचा नाद लागला. एका दिवाळीच्या सुट्टीत तर फटाक्यांच्या बोर्डवरच ह्या कॅलिग्राफीचा प्रयोग करायचं ठरवलं. स्ट्रोक वगैरे. एकदम आर्टिस्टिक.

दुकानदार भडकला. 'सब गिचमिड किया है, अच्छा पढनेजैसा करके दो' असं म्हणून सगळे बोर्ड फेकून दिले. इमानदारीत दुसरे साधे सुंदर अक्षरातले करून दिले. पैसे घेऊन फी भरली.

हे ही शिक्षणच.

■

दुसऱ्या वर्षाला आम्हाला लाइफ ड्रॉइंग नावाचा आमची सत्त्वपरीक्षा घेणारा आणि जीव खाणारा एक प्रकार होता. एका खुर्चीवर किंवा बाकड्यावर किंवा उंच स्टुलावर एका माणसाला बसवायचं. त्याच्याभोवती समोर त्या गुपमधल्या साधारण पंधरा-वीस मुलांनी आपापले ड्रॉइंगबोर्ड घेऊन अर्धवर्तुळाकार बसायचं आणि त्याचं चित्र काढायचं. वरवर पाहता साधा प्रकार. बहुतेक वेळेला ह्या माणसाला पर्वती पायथ्याच्या झोपडपट्टीतून पकडून आणलेलं असायचं. एका संपूर्ण दिवसभरच्या बसण्याचे त्याला कॉलेजकडून पाच रुपये मिळत. त्याच्या दृष्टीनं मजबूत अमाऊंट ! नुसतं बसायचं. बहुतेक वेळा हा माणूस काळ्या वर्णाचा, म्हातारा, पांढऱ्या मिशा असलेला असायचा. कपाळाला गंध. अर्धवट वाढलेल्या पांढऱ्या दाढीचे खुंट चेहऱ्यावर. तंबाखूचा बार भरून हा बसायचा. ह्याला आम्ही मॉडेल म्हणायचो. मॉडेलला दर काही वेळानं दर काही मिनिटांचा ब्रेक. हा मनुष्य मध्येच मोठा ब्रेक घ्यायचा आणि नवटाक मारून यायचा. मॉडेलिंगला बसला की तंद्री लागून तडमडायचा. कसलं ड्रॉइंग नि कसला स्टडी !

कांबळे सर म्हणायचे, “करा तुम्ही स्टडी. मी आलोच.”

सर उगवायचे दीड वाजता. सकाळचं कॉलेज असलं तर कॉलेज सुटायचं दोन वाजता. बरं आपलं आपण प्रामाणिकपणाने ड्रॉइंग करायचं ठरवलं; तर आमचे प्रॉब्लेम वेगळेच असायचे. मॉडेलनं झोकलेली असल्यानं त्याचे डोळे अर्धोन्मीलित असायचे. त्यामुळे नीट दिसायचेच नाहीत. कसला स्टडी करता ? अर्धवट मिटलेल्या (आणि अर्थातच अर्धवट उघड्या) डोळ्यांचं ड्रॉइंग कोणालाच करता येत नसे. बरं, ‘डोळे हे जुलमी गडे’ असं म्हणून त्यांच्याकडे नजरअंदाज करून उरलेला चेहरा काढायला घेतला, तर दाढीचा आणि दाढेचा प्रॉब्लेम. दाढेत तंबाखूची गुळणी धरलेल्या मॉडेलचा चेहरा काढणं मायकेल अँजेलोलासुद्धा जमणार नाही. आम्हाला काय जमणार आणि दाढीचा प्रॉब्लेम असा की दाट काळ्या रंगाच्या चेहऱ्यावरचे पांढऱ्या दाढीचे खुंट पांढऱ्या कागदावर काळ्या पेन्सिलनं कसे दाखवणार ? सरांना म्हटलं तर सर म्हणत, ‘तुमचा स्टडी कमी पडतो...!’ तुम्ही काढून दाखवा म्हटलं तर कुठल्यातरी ऑक्सिडेंटमध्ये जायबंदी झालेलं प्लॅस्टर लागलेलं उजव्या हाताचं बोट ते वर करीत. हे प्लॅस्टर पुढे वर्षभर तसंच होतं.

जकल हुशार होता. त्याचे वडील फोटोग्राफर होते. सिटीपोस्टाजवळ स्वस्तिक फोटो स्टुडिओ होता तो त्यांचा होता. लाइफ ड्रॉइंग करताना मधल्या मोठ्या ब्रेकमध्ये त्या बेवड्या मॉडेलला जकल मोटरसायकलवर बसवून स्टुडिओत न्यायचा. वर्गात बसलेल्या पोझमध्ये त्याला तिथे बसवून त्याचा फोटो काढायचा. पुन्हा त्याला लगेच वर्गात आणून बसवायचा. शाळा सुटली की घरी जाऊन एन्लार्जरखाली ड्रॉइंगपेपर धरून निगेटिव्हवरून ड्रॉइंग करून घ्यायचा. दुसऱ्या दिवशी सबमिशन !

शंभर टक्के परफेक्ट प्रप्रोशनिट ड्रॉइंग. मला आधी कळायचंच नाही हा इतकं कसंकाय भारी ड्रॉइंग करतो ते. परीक्षेतसुद्धा तो असंच करायचा. एकदा परीक्षा झाल्यावर त्यानंच मला त्याच्या ह्या भारी ड्रॉइंगचं रहस्य सांगितलं होतं.

असं शिक्षण !

■
माझ्या आईला वाचायची फार आवड. मराठी सिनेमांची, गाण्यांची, कवितांची. मराठी साहित्यातल्या आणि सिनेमातल्या चांगल्या चांगल्या कलाकृतींची ओळख तिनंच मला करून दिली. तीन वर्षांपूर्वी ती गेली तेव्हा मृत्युशय्येवर असतानासुद्धा गदिमा साहित्य सहवास वाचत होती. शेवटी कोणत्या पानापर्यंत होती, त्याची खूणसुद्धा माझ्याकडे आहे अजून.

तिच्यामुळं मी फार सिनेमे पाहिले. फार वाचलं. चित्रकलेसारख्या बेभरवश्याच्या क्षेत्रात मला बिनदिक्कत प्रवेश घेऊन देणारे, कविता करणारे, वाचणारे, वाचून दाखवणारे, वाचायला लावणारे, रांगोळ्या काढणारे, सिनेमा-नाटकं आवर्जून आणि भरपूर दाखवणारे आई-वडील लाभले होते मला. यालाच भाग्यवान म्हणतात ना ?

परागबरोबर जाऊन मी दुकानं धुंडाळून रद्दी उलथी-पालथी करून सत्यकथा, दीपावली, मौज, हंस, नवलचे अंक आणीत असे. मोठमोठ्या कलावंतांचं काम मी इथेच पाहिलं. इंटरमिजिएटच्या वर्गात असतानाच तर मला हंस-नवलमधून चित्र काढण्याची संधी अंतरकरांनी दिली होती. चित्र काढण्यासाठी हस्तलिखित हातात देताना अंतरकर म्हणाले होते, “जपून ठेवा. हरवू नका. शंभरची नोट हरवली तरी चालेल एकवेळ, पण हे हस्तलिखित हरवू नका !”

आजही कोणतंही हस्तलिखित मी जपून ठेवतो. झेरॉक्स, डीटीपी, स्कॅनिंग, कॉपींगच्या काळातसुद्धा.

हेच शिक्षण असतं ना.

■
सुंदर अक्षराची ओळख उडुपी सरांनी करून दिली. एलिमेंटरीला असताना त्यांच्याशी माझी मैत्री झाली. ते मला वर्गशिक्षक म्हणून कधीच आले नाहीत. त्यांनी शिकवलं, ते बाहेरून. डबा खायच्या सुट्टीत उडुपी सर माझ्या वर्गात येत. ते, मी आणि माझा मित्र श्रीकांत लेले, किसन असे तिघंचौघं सुट्टीभर बसून कागद ‘खराब’ करत असू. अक्षरं अक्षरं अक्षरं अक्षरं अक्षरं.

अजूनही उडुपी सरांच्या झोळीत अक्षरं, पॅटच्या शर्टच्या खिशात अक्षरं, मागे अक्षरं, पुढे अक्षरं, फोरग्राऊंडला अक्षरं, बॅकग्राऊंडला अक्षरं. अक्षरंच अक्षरं. लायब्ररीतून स्वतःच्या नावावर पुस्तकं घेऊन विद्यार्थ्यांना घरी घेऊन जा म्हणणारे आणि विद्यार्थ्यांना पुस्तक नाही दिलं की स्वतःच्या खिशातून दंड भरणारे एकमेव गुरुजी. ह्या गुरुजींमुळे अक्षराची ताकद तर कळालीच, शिवाय अॅडव्हर्टायझिंगच्या क्षेत्रातल्या दिग्गजांची ओळख त्यांनी वाचायला दिलेल्या पुस्तकांमधून झाली. ह्या काळात फार काम पाहिलं मी. मी पाहिलं म्हणण्यापेक्षा सरांनी दाखवलं असं म्हणणं जास्त योग्य.

■
कॉलेजच्या शेजारीच माडीवाले कॉलनीमधील एका बंगल्यात भिडे ब्लॉक-मेकर होते. अजूनही आहेत. त्यांच्याकडे ब्लॉक करायला दिलेली काही चित्रं आणि ब्लॉक आणायला अवचट सरांनी मला

पाठवलं. मी गेलो. ब्लॉक घेतले, चित्रं घेतली. दारातून बाहेर पडता पडता एका खोलीत खोलीभर पसरलेल्या आकर्षक लाल रंगाच्या पावडरनं माझं लक्ष वेधलं. मी थबकलो. भिड्यांना विचारलं,

“हे काय आहे ?”

“ड्रॅगन्स ब्लड पावडर आहे ती.” - भिडे

ड्रॅगन्स ब्लड ! मला फार आवडला शब्द. उत्सुकता वाढली. मी म्हटलं,

“ही कशाकरता वापरतात ?”

खास पुणेरी शैलीत ते म्हणाले,

“तुला काय करायचंय ?”

त्यांना वाटलं, मी ऑफिसबॉय वगैरे आहे. आणि ब्लॉक न्यायला वगैरे आलोय. खुलासा केल्यावर ते म्हणाले,

“ते इतक्या लवकर तुला कळणार नाही. त्यासाठी सगळं ब्लॉक मेकिंगच शिकावं लागेल !”

दुसऱ्याच दिवसापासून मी रोज सकाळ-संध्याकाळ ब्लॉक मेकिंग शिकायला जाऊ लागलो, नोकरीला दांड्या मारून.

हे मी कॉलेजमध्ये शिकलो नसतो.

■

गोंधळेकर सर हिस्ट्री ऑफ आर्ट शिकवत. लॉटमध्ये. वर्षातून एकदा यायचे, मुंबईहून का कुठूनतरी. एकेका दिवसात चारचार पाचपाच लेक्चर्स घेऊन दोन तीन दिवसांत पोर्शन संपवत. ते म्हणत, “ हे कदाचित कंटाळवाणं वाटेल तुमच्यापैकी काही जणांना. हिस्ट्री ज्यांना आवडत नाही, त्यांचं लक्ष लागणार नाही. आणि लक्ष नसणाऱ्या माणसांना शिकवणं मला आवडत नाही, कारण शिकवताना मला डिस्टर्ब होतं. ज्यांना नको असेल त्यांनी वर्गाच्या बाहेर जावं. मी रागावणार नाही. परीक्षेचा पेपर मीच काढणार आहे. आताच मी तुम्हाला वीस प्रश्न देईन, त्यापैकीच काही परीक्षेत येतील. पुस्तकातून त्याचा अभ्यास करा. उत्तर लिहा. नोट्ससुद्धा देईन.

गोंधळेकर सर मला फार आवडत. शिकवत असताना तर फारच. कलेच्या इतिहासाबद्दल मला कधीच आस्था वाटली नाही पण गोंधळेकर सर तो इतिहास शिकवताहेत ह्याबद्दल तत्कालीन वर्तमानकाळाचे मी आभार मानीत असे. हिस्ट्री ऑफ आर्ट शिकवतानाच सरांनी ‘आर्ट ऑफ वर्क’ आणि ‘वर्क ऑफ आर्ट’ मधला फरक स्पष्ट करून सांगितला होता.

आजही हा फरक स्पष्ट आहे.

■

गजानन मंगेश रेगे असं पूर्ण नाव लावणारे मुंबईचे एक सर ‘अॅडव्हर्टायझिंग : आर्ट अॅण्ड आयडियाज्’ असं अवजड नाव असलेला विषय शिकवायचे. त्यांनीच लिहिलेलं ‘जाहिरात : कला आणि कल्पना’ या नावाचं इंग्रजी इतकंच अवजड, क्लिष्ट आणि किचाट मराठी भाषेत लिहिलेलं पुस्तक समोर ठेऊन तोच विषय ते अतिशय मऊ आवाजात, सहजपणानं, साधासोपा करून, सुंदर सुंदर उदाहरणं देऊन आणि अतिशय मनोरंजक पद्धतीनं, सुहास्य मुद्रेनं शिकवत. शिक्षकाची पुस्तकातली भाषा आणि त्याच शिक्षकाची विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष

शिकवतानाची भाषा वेगळी असते, हे जर त्या लेक्चर्सना मी थांबलो नसतो तर शिकलो नसतो.

■

फोटोग्राफी हा स्पेशल सब्जेक्ट घेणाऱ्यांना कॅमेरा लांबून दाखवला जाई. (पाच फुटांवरून). ह्याबद्दल वाईट वाटून फोटोग्राफी शिकवायला व्हिजिटिंग लेक्चरर म्हणून येणाऱ्या आप्पा जोशी सरांनी त्यांच्या सदाशिवपेठेतल्या डार्करूममध्ये आम्हाला बोलावून कॅमेरा मनसोक्त हाताळायला देऊन फोटो काढायला शिकवलं. रोल डेव्हलप करायला शिकवलं. एन्लार्जरला हात लावू दिला. कॉलेजात येऊन थिअरी शिकवली. घरी प्रॅक्टिकल. फी न घेता स्वतःचा वेळ, एनर्जी, पैसा खर्च करून.

मोबाईल फोनचा कॅमेरा हा कॅमेरा नव्हे हे त्यामुळेच पुढे कळलं.

■

असे शिक्षक. काही बाहेरून आत आलेले. काही आतून बाहेर गेलेले. चांगली चित्रकला असणारे काही महत्त्वाचे चित्रकार शिक्षकांच्या नोकऱ्या करत नाहीत. आणि केल्या तरी लवकर सोडतात, हे अवचट सरांनी शिकवलं. आणि अशा शिक्षकांनी नोकरी सोडल्यामुळे विद्यार्थ्यांनी आपलं आपणच शिकावं हे ही त्यांनीच शिकवलं.

कमर्शियल आर्टच्या वर्गात बसून पोर्ट्रेट करतो, ते सुद्धा ऑइल कलरमध्ये म्हणून अवचट सरांच्या जागी आलेल्या दुसऱ्या एका (ते सुद्धा फाईन आर्टला शिकवणाऱ्या) गुरुजींनी वर्गाच्या बाहेर काढलेला मी एक विद्यार्थी आहे.

मी पोर्ट्रेट काढायला कधी शिकलो ?

■

कमर्शियल आर्टमध्ये प्लेन रंग लावायचे असतात. प्लेन रंग लावता येत नाहीत, ढग ढग येतात म्हणून ढगढगाचाच अभ्यास आणि प्रॅक्टिस जास्त केली. रंग फासले, खरवडले, घडलो, का बिघडलो कोणास ठाऊक ! आजही प्लेन रंग लावताच येत नाही हे खरं.

थोडक्यात काय, हाताला धरून कुणी तुम्हाला चित्रकला शिकवत नसतं. तशी ती शिकवायचीही नसते. शिकायचीही नसते. चित्रकलेत (बहुतेक सगळ्याच कलेत) आपलं आपणच घडायचं असतं. आपलं आपणच बिघडायचं असतं.

आर्टस्कूलच्या इमारती वर्षानुवर्ष उभ्या असतात.

त्यांना दोन प्रवेशद्वार असतात.

एक आर्टस्कूलचं छोटं.

एक जगाचं. मोठं.

छोट्याच्या पोटात मोठं.

आर्टस्कूलच्या प्रवेशद्वारातून तुम्ही आत जायचं, थोडा वेळ तिथं थांबायचं. रेंगाळायचं. टाइमपास करायचा. मजा करायची. काही काळानं दुसरं दार उघडतं. जगाचं. मोठं. तिथून पुढे, तुम्ही पुढे जायचं. जगात. तुमच्या जगात. तिथं काहीही करायचं. तुम्हाला आवडेल ते.

■